

ZENEVÁR

László Ferenc „zenei ügyelete”

■ Immár három éve, hogy László Ferenc, Kolozsvár európai hírnevű zenetudósa hosszas betegség után, életének 73. évében távozott az élők sorából. Sokoldalú egyéniség volt, a pótolhatatlanok között a legpótolhatatlanabb. Édesapjához hasonlóan az írás művészetét „életfogytiglani társadalmi kötelességnek” tartotta. Angi István, a kortárs zeneesztéta így értékelte életművét: „Öt évtizedes kritikus munkája művelődési létünk két lényeges aspektusát szervezi egészszé: az alkotás és előadás hitelességének és kompetenciájának szigorú vigyázásában mindvégig arra törekedett, hogy intézményes, ideális keretet biztosítson zenei életünk profi és amatőr, tudományos és művészeti fejlődésének egyaránt. Ez derül ki lapszerkesztői munkájából, például *A Hétnél* (1970–1974), amikor esztétikai fórummá magasztja a »zenei oldalt«, és valóságos kritikus szakírói frontot hoz létre.”

Pedagógusi tevékenységét a kolozsvári zenelíceumban kamarazene-tanárként kezdte. Tanítványai „édes gyermekei” voltak, akiknek háza, könyvtára, lemeztára mindig rendelkezésükre állt. A tanítást minden időben nagyon szerette, akár középiskolai tanárként, akár főiskolai/akadémiai professzorként művelte. Egyik róla készült portréfilmben megvallotta: „Ha az ember tanít, lassabban öregedik, vagy legalábbis a szellemi öregedés bizonyos mértékben leválik a fizikaitól, és önállóul, és lelassul. Én esküszöm, hogy ennél jobb mesterség a világon nincs, mint az, hogy az ember hetente rendszeresen, óra-rendszerűen találkozzék az ifjúsággal, és foglalkozzék velük. Én nagyon sokat tanulok, tanítva.”

A kolozsvári zenelíceum fennállásának 60. évfordulójára készült emlékkönyvben magam is nagy tisztelettel emlékeztem azokra az évekre, amikor kamarazenélni László Ferenc tanár úrhoz kerültem. Aki akkor sem küldött haza, ha a partnerem nem jelent meg az órán. Szép csendben elővett a táskájából egy fuvola-zongora partitúrát, és elem tette:

„Tessék, kísérjen prima vista!” – mondta magázva, és feleletet nem várva, a fuvolat máris a szájához emelte. Szerencsémre aránylag könnyen olvastam első látásra, s így sikerült elfogadhatóan összedolgozni a fuvola-zongora szólamot. Ezekből az órából rengeteget tanultam: a megfeszített figyelem és fegyelem művészete mellett az apró részletek minél pontosabb kimunkálását az egész érdekében. Később, amikor a *Szabadság* című napilapban kamaraeztétről és hangversenyekről írtam, mindenik cikkem megjelenésekor tomban dobogott a szívem: vajon mit szól hozzá a TANÁR ÚR? Egyik Mozart-fesztivál alkalmával közölte a szerkesztőség, hogy László Ferenc vár a Zeneakadémia stúdiótermének előcsarnokában. Vajon mit akarhat? Összeszorult gyomorral léptem be a találkozás színhelyére. Sokan álltak körülötte, ő pedig intett, lépjek közelebb. „Szeretettel és érdeklődéssel olvasom a cikkeit” - mondta, és egy mappát nyújtott át, amiben az egész Mozart-fesztivál dokumentációs anyaga benne volt. Aztán halvány mosollyal elköszönt.

László Ferenc továbbképzési kényszerét, kutató vágyát sem a szolisztika, a hazai és külföldi hangversenyek sikere, sem a tanári pálya nem elégítette ki. Ennek a háttérrel, jó értelemben vett „mindentudóvá” válásnak az eredményeként kezdte el zene-történeti kutatásait, zenei szakírói, zenekritikus-publicista pályáját. Különböző heti- és napilapokban közölt, és éveken keresztül volt a Román Rádió és Televízió magyar adásainak állandó munkatársa. Mikrofonba, képernyő előtt mondott zenekronikáit, zenekritikáit is lejegyezte.

Készülő doktori dolgozatomban figyelmem leginkább a zenekritikára fókuszálódik, de László Ferenc dióhéjban összefoglalt írói-művészi portréjának elengedhetetlen fejezeteként kötelességemnek érzem tudományos, szerkesztői és társszerkesztői munkásságáról is megemlékezni. Pontos, ellenőrizhető adatokra épülő tanulmányaiban, könyveiben legtöbbet ugyan Bartókkal foglalkozott, de

életműve magában foglalja a különböző zenei stílustörténeti korszakok értékelését, Bach, Mozart, Liszt, Kodály, Enescu és a jelenkori zene hazai és külföldi nagyjainak életútját, műveiknek, szakszerű – Angi István szóhasználatával – „mikroszkopikus” elemzését is. A jórészt magyarul, románul és németül közreadott, a szigorú tudományosság jegyében fogant tanulmányai ugyanakkor tetszetős stílusban íródtak, jól olvashatóak. E három anyanyelvi szinten ismert nyelven kívül francia, angol és japán nyelven is jelentek meg tanulmányai. A Kriterion Koszorúdíj átvétele alkalmából írt laudációjában Angi István zeneesztétá találóan jellemzi a sokoldalú zenetudóst: „László Ferenc *curriculum vitae*-jében nem határozza meg önmaga profilját. Reánk bizza e meghatározást. Mi pedig sejtjük: zenénk hullámveréséből felmerülő arcképe, ha ráfigyelünk, amúgy is önmagáért szól. Bölcsen beszédes, éretten dacos, fiatalosan meg-megújuló zenészarckép ez. Bölcs, nem alkuvó, tetterre kész személyiség portréja. Bölcsességét tanulmányaiban, nonkonformizmusát művészetkritikáiban, megújulásait közéleti tevékenységében érvényesíti. De megosztatlanul jelen vannak egyéniségének alapvonásai mindhárom területen. Persze nem könnyű meghatározni őket. Talán a belenyugvás-ellenesség, a bírálatra épülő mindig jobb és jobb akarása, a mindig új ötletek feszültségében a pártatlan ítéletmondás kötelesegtudata, no meg a hiteles esztétikai-művészi értékek varázsa iránti számon kérő hódolat lennének azok a vonások, amelyekkel, dehogvis arcképét, de legalább annak ceruzavázlatát a szorongó laudáns megrajzolni igyekszik.”

László Ferenc *A Hét*-ben közölt egyik cikkében így szólt az olvasóhoz: „Az *allegro aperto* hétről hétre közlő szerzője bevallja: vele született hajlamánál fogva középiskolai tanár. Az élet szeszélyes kedvében csinált belőle zenepublicistát, de azután busás kárpótlásul megajándékozta a Mozart-muzsika iránti parttalan szerelemmel.” Elhivatott Mozart-kutatóként is ott munkál benne a kétely, hogy heti megnyilatkozásaiban bizonyára ő csak alkalmi zenekritikusnak számít, nem főhivatásúnak. Minden szerénysége ellenére a hazai magyar zenekritika-írás egyik legműveltebb, legszavahihetőbb, legtekintélyesebb képviselőjeként tartjuk számon, aki minden utána következő ze-

nekritikusnak a példaképévé vált, akitől minden követője sokat tanulhatott. Segítségét soha senkitől nem tagadta meg. „Előbb utánanézek” – mondta rendszerint, mielőtt megadta volna a pontos választ. Nem sietett el semmit, mindig alaposan, körültekintően dolgozott. Tanulmányai, könyvei ezért szolgálnak ma is a kutatók legolvasottabb forrásanyagául.

A Víg Emese szerkesztésében készült *Haza a magasban* portréfilmsorozat harmincperces kisfilmje a zenetudós életének különböző állomásait, élményeit, emlékeit villantja fel. László Ferenc 1970 októberétől 1973 végéig *A Hét* 8. oldalán, „ahogy mondták, a vizes nyolcason” közölte írásait. A zenei oldalon saját publicisztikája mellett állandó jelleggel Vermesy Péter és Rónai István jelentkezett szakírásokkal, de alkalmi besegítőik cikkeit is közölték. Az oldal *Zenetár* című kisrovata újonnan megjelent lemezekről és zenei tárgyú könyvekről informált. László Ferenc nagy szeretettel emlékezett *A Hét* zenei oldaláról, mondván: „egy állandóságot jelképezett és jelentett. Voltak olyan olvasók, akik a 8. oldaltól kezdték el *A Hetet* olvasni, mert egyetlen zenei fóruma volt ez akkor nemcsak a romániai magyarságnak, hanem amint utóbb megtudtam, Magyarországon sem volt olyan heti kulturális folyóirat, amely minden héten egy teljes oldalnyi zenepublicisztikát közölt volna.”

Zenei rovatát *Allegro aperto* címmel szerkesztette. Hogy miért éppen ezt a címet adta rovatának? Mozart muzsikájának rajongójaként és később kutatójaként a jellegzetes mozarti tempójelzés a bécsi klasszikus „lángelme” előtti tisztelgésnek vehető. Rovatcímének jelentését egyik cikkében a következőképpen magyarázza: „Nem kell ahhoz különösebb klasszika-filológiai műveltség, hogy tudjuk: ha jó barátok *ápertén* megmondják egymásnak a maguk véleményét, az nem annyira friss, spontán, mint elsősorban nyílt, azaz egyenes, kertelés nélküli szókimondás. Rovatcímem – amellet, hogy Mozart iránti hódolatomat jelképezi – szintén erre utal: az *allegro aperto* nyílt, őszinte, köntörfalazást és diplomáciai patikamérlegelést kerülő zenepublicisztikai rovat.” Idősebb korában boldog megelégedettséggel emlékezett azokra az évekre, amikor *A Hét* szerkesztősége „külső munkatársként” is „belsőnek” tekintette.

A Hét általa szerkesztett zenei oldala számára nemcsak professzionális téren

jelentett sokat, szentimentális értéket is képviselt. Minden egyes oldalt gondosan megőrzött egy arra kiszemelt hatalmas dobozban, remélve, hogy egyszer majd valaki tudományosan is feldolgozza a lapokban rejtőző zenei múltat. Ő maga nem vállalta, mivel szavaival élve, tudományosan nem, csakis „líraian” tudna az anyaghoz közeledni.

A Hétben közölt írásaiban többször emlékezik csodálattal Bartókra, Kodályra, Enescura. „1970 szeptemberében a Bartók-évfordulót a romániai zenei élet [és nemcsak a kolozsvári!] ünnepi eseménnyé avatta a művészete iránti őszinte ragaszkodás. Hangversenyek, előadások, emlékünnepek, alkalmi tévé- és rádióadások, írások, képzőművészeti alkotások sokasága idézte őt, a zeneszerzőt, a zene-tudóst, az előadóművészt és a tanárt, Bartókot, a páratlan művészt és páratlan embert. [...] A szeptemberi megemlékezés decemberig tartó, 1970-es Bartók-évvé kerekedett. 1971 is Bartók- év [...] mert a tavalyi Bartók-év a belátható jövő legtalibb határáig tisztázta bennünk Bartók-kultúránk alapkérdéseit. Mert megtudtuk: nem élhetünk Bartók Béla műve és emberi példája nélkül. Mert tudjuk: 1972 is Bartók-év lesz és az utána következők is.” Talán épp ezek a perspektivikus gondolatok serkentették a több évtizedes Bartók-kutatásra, tanulmányok, könyvek megírására.

Kodály Zoltánt nemcsak zeneszerzőként és pedagógusként tartja kiválónak. Íróként is csodálja, „pontos fogalmazásáért” – amelyben „stílus és gondolkodás tökéletes egysége” valósul meg. „Mindig pontosan úgy fogalmazott, ahogy gondolkozott. Klasszikus tisztasággal, tárgyilagosan, szépen; tökéletesen fogalmazott, mert tökéletesen gondolkodott...” – írja egyik hosszabb eszmefuttatású cikkében. Feltehető, hogy írásaiban egyik követendő példaképnek Kodályt tekinthette, hisz az ő stílusa is egyszerű, szép, tömör, lényegre törő, színes, még címválasztásai-ban is a lehető legökonomikusabb. Nem jellemzőek a cirkalmasan megfogalmazott hosszú címek, inkább az egy-két szóból álló rövid, figyelemfelkeltőek. Íme, néhány példa: a *Gyógyító zene* című cikkében Carl Orff *Emlékkönyvének* kapcsán a „zene diadaláról” és „a gyógyító zenepedagógusok” közötti kapcsolatról elmélkedik. A *Csak kérdelem* című cikkében egy sor kérdést fogalmaz meg a befejezetlenül

hagyott vagy időközben más szerzők által befejezett remekművekkel kapcsolatban. *Falun* című cikkében egy mezőségi falu nótafájára emlékezik, akinek az évek sodrásában „énektudása a várthoz képest fel-tűnően labilis”. A 300 cím csupán egy szám, amelyben a háromszáz éves Kájoni Kódex „kimerítő tudományos feldolgozást” szorgalmazná, ami viszont, amint írja: „elkallódott a második világháború zűrzavarában”.

Az eszményi példakép talán mégis a nagy tudású, ékesszólású prédikációról híres lelkész édesapja, László Dezső, aki már „kisfiú” korában az anyanyelven való írás fontosságára, felelősségére, helyességére, változatosságára, szépségére ösztönözte. Hogy a gyermekkori apai oktatás-nevelés miként hatott a későbbi Kriterion Koszorú-díjat nyert László Ferenc muzikológusra, azt a díj átvételekor mondott köszönőbeszédében a következőképpen fogalmazta meg: „Szép emlékezetű édesapám leginkább talán azzal gyarapította pályamódosításom esélyeit, amit az írásról tanított nekem, kisfiának. Gyermekkoromban még benne volt az első elemista ábécéskönyvben a példamondat: »az úr ír«. Mint társadalomérzékeny értelmiségi apám figyelmeztetett e kijelentés égbekiáltó igazságtalanságára. »Jaj annak a nemzetnek, ahol csak az úr ír!« – mintha ezt mondta volna akkor, vagy legalábbis valami nagyon hasonlót. Újraírtam a kedvéért a mondatot: »az író ír«. »Nem – mondta apám –, nem csak az író. Az ember ír. Mindenki.« A tárgya gyermekkorom későbbi éveiben is visszavisszatért. Akármilyen legyen is az ember foglalkozása, köteles íráskészségét pallérozni – oktatott. Aki csak családi leveleket ír, az is ura kell hogy legyen a szókincsnek és a nyelvtannak, akár a hasonlatoknak és a metaforáknak is. Emberségünk mértéke, hogy hogyan írunk. Akinek pedig a nyilvánosság számára is van mondani-valója, annak életfogytiglani társadalmi kötelessége az írni tanulás.” Mi sem elokvensebb, mint a több évtizedes kutató- és zenekritikusi pályát maga mögött hagyó László Ferenc vallomása, amelyben édesapja perfekcionista törekvéseinek egyfajta folytatójaként az állandó képzés és továbbképzés mellett voksolt: „Nagymértékben köszönhetem neki írni tudásommal szembeni örök elégedetlenségemet. Mint aki sosem elég biztos a dolgában, naponta használom a magyar

nyelv hétkötes értelmező szótárát, a *Nyelvművelő kézikönyv* vastkos köteteit és számos más idevágó szakmunkát.” Az érett korú, minden zenész által nagyra-becsült László Ferenc zenetudós nem átalotta bevallani, hogy nem volt könnyű dolga egy olyan „hatalmas személyiség” fiaként írni elismerést, szaktekintélyt szereznie, mint amilyen édesapja, László Dezső református lelkész, író volt. Erre utalnak édesapjáról megfogalmazott gondolatai: „Ifjabb koromban volt úgy is, hogy sokalottam nagyságát, az árnyékot, amelyet hatalmas személyisége rám vet. Ez a sokallás persze sosem gátolt abban, hogy többre törekedjem, inkább sarkallt. Nagysága azóta is folyton sarkall, hogy megtanultam alázattal elfogadni, és hálás, egyre hálásabb vagyok érte a Gondviselésnek.”

László Ferenc mind népszerűsítő, publicisztikai jellegű írásaiban, mind naprakész zenekritikájában, beszámoló jellegű írásaiban a retorikai szabályok érvényesülnek. Tanulta vagy ösztönösen alkalmazta? Valószínű, hogy kezdetben ösztönösen is ráértett a szónoki beszéd követelményeire, de édesapjától örökölt alapossága és a tökéletességre való állandó törekvése arra enged következtetni, hogy időben elsajátította a retorikai ismereteket, és abból mindent felhasznál, ami egy jó íráshoz szükséges: a figyelemfelkeltő cím, a jó és érdekes bevezető, a mondatszerkesztés szempontjából gondos, lényegre törő, nyelvtanilag helyes, világos, közérthető, szókincs szempontjából igen változatos, stílárís fordulatokban szellemes tárgyalás, amelyből az érzelmi háttér sem hiányzik. És minden cikkének befejező részéből, akár egy jó szónoklat végéről, nem hiányozhat a „végső kicsengés, az utolsó mondatok ereje”. László Ferenc akár dicsért, akár elmarasztalt, írása-inak frappáns végkicsengésében mindig ott volt az építő jellegű intelem, a nevelő szándék, a humor vagy éppen egy sokkoló, felkiáltójeles szó, amint azt a következő sorokban olvashatjuk: „Milyen az a Vájtűlű, az a kritikus vagy akár az a Zenetudós, aki egyszeri hallás alapján biztos véleményt – vagy uram bocsá’: ítéletet – mond egy mai műről és előadásról? Gyanús!”

Jól dokumentált, érdekfeszítő, szellemes és közérthető írásait újraolvasva talán a jelenben érthetjük meg leginkább, hogy az „allegro aperto” rovatcím László Ferenc írói stílusának valóban meghatá-

rozó sajátossága, hisz minden gondolatából, minden sorából a zenei életért felelősséget vállaló „nyílt, őszinte” állásfoglalás, egyéni vélemény sugárzik. 1974-től a bukaresti rádió magyar adásában *Zenei ügyelet* címmel kapott rovatában heti rendszerességgel mondta mikrofonba eseménykrónikáit ugyanazzal a szókimondó, egyenes magatartással, amellyel *A Hét* című hetilapban, az „allegro aperto” című rovatát vezette.

László Ferenc írásaiban szerteágazó odafigyeléssel követte elsősorban Kolozsvár, Erdély, valamint az egész Románia zenei életét. Habár javarészt természet-szerűleg a komolyzenei téma felé terelte az olvasó figyelmét – szimfonikus, opera, balett, régizene, kortárs alkotások –, de ugyanúgy szólt azokhoz is, akiket a folklór és tánczene vagy a dzsessz érdekelt. Tette mindezt nem csupán abból az okból, hogy „témát” keressen, hanem mert ő is szívesen „kóstolt” bele minden műfajba, ha azt értékesnek találta. A *Művelődés* havilap zenei rovatában például többször írt a magyar és román népdalokról, azok egymás közti kapcsolatáról. Egyik cikkének bevezetőjében hálával emlékezik Demény Piroska egykori középiskolai folklórtanárnőjére, „Piri nénire”, aki „a maga lelkesült hozzáállásával, ragályos folklórrajongásával” ráébresztette a „népzene csodálatosságára”, de következő sorokban valójában Szenik Ilona népzene-kutató, főiskolai tanárnak köszöni meg a későbbi népzenei jellegű kutatásaihoz nyújtott önzetlen segítségét: „Amikor mint későn rajtolt, önművelő zeneíró egyre gyakrabban kerültem olyan kérdések elé, amelyek meghaladták népzene-tudományos ítélőképességemet... egyre gyakrabban tértem vissza hozzá tanácsért, könyvészetért, gondolatmeneteim ellenőrzéséért. Ekkor kezdett nekem imponálni tudásának szépséges egzaktsága, elfogulatlan tudományossága, lényeglátása: későn, de nem túl későn, és annál inkább!” Népzene iránti érdeklődésének köszönhetőek azok a tanulmányok, amelyekben a *Művelődés* 1980–81-es évfolyamaiban *Szabad zeneiskola* cím alatt Bartók népzenei gyűjtéséről érkezik, majd a Bartók által gyűjtött népdalok lezáratlanságát hozza összefüggésbe a Wagner-féle „végtelen dallammal”. Harry Brauner román folklórkönyvének 1980-ban keltezett recenziójából kiderül, hogy László Ferenc nemcsak a magyar, de a román és

szász folklórkérdések felé is igazi, őszinte érdeklődéssel fordul, és olvasóit is a bartóki „testvériség” jegyében, az egymásra figyelésre neveli: „Akit kicsit is érdekel a folklór sorsa – nemcsak múltja, hanem jövője is –, föltétlenül olvassa végig Brauner kötetét [...] akiről már az első oldalakon kiderül, hogy nemcsak a román népzene szereteti igaz szeretettel, hanem minket is, valamennyiünket, akik tanulságára ezt a könyvet írta.” A szász népdalokra a „varázsosán vonzóak” jelzőt használja, és azok megismerésére ösztönözve, lehetetlen soraiból nem kiérezni a jóindulatú oktatói-nevelői szándékot: „Romániában együtt élünk a szászokkal, énekelhetnénk is együtt. Vagy bár az egymáséit: ők szászul, mi magyarul. Hogy jobban ismerjük és becsüljük egyik a másikat.” Ő így képzelte, és így is művelte. Mindhárom nyelven – magyarul, románul, németül – énekelt is, beszélt is, írt is.

Mit szólhatunk László Ferencről, az emberről? A mindig tetre kész, a merész kihívásoknak bátran elébe néző, igazi európeér intellektuel mintaképe volt. Szigorúan kedves, segítőkész, igényes. Értékének tudatában egy bizonyos távolságtartás jellemezte, viszont a zenetudomány iránt

érdeklődőknek mindig megnyílt, készséges segítőtárs volt. Angi István jellemzése szerint: „életvitele: iskola; lakása nyílt szalon, könyvtára élő emlékezés. Szeretete szigor; értékelése: a kristályosodó érték bizonyossága. Ítéldereje: e bizonyosság távlat.” A zene, az írás és a társadalmi szerepek mellett családközpontú életet élt. Abban a televíziós portréban, amelyet Víg Emese készített róla, a következőképpen nyilatkozott: „A családomon kívül alig van magánéletem, nincsenek hobbiim, nem bridzselek, nem járok más felesége után. [...] Isten és fölmenőim után harmadiként feleségemnek köszönhetem a legtöbbet.” Emberi, zenetudós és felelősségteljes közírói lényének alapvető sajátosságáról árulkodik az a bölcs gondolat, amelyet portréfilmjének elkészülése alkalmából Víg Emese televíziós szerkesztőnek dedikált: „Erős várunk a nyelv, mondjuk Kosztolányival, és a magunk tapasztalata alapján hozzátesszük: boldog, aki úgy tud ragaszkodni erős várához, a maga anyanyelvéhez, hogy ragaszkodásából a másokéra is telik. Még boldogabb, aki ráadásul a zene nyelvén is tud, amelyet tolmács nélkül értenek világszerte.”

Kulcsár Gabriella

A NARRÁCIÓ KÖTÉLHÍDJÁN

Kísérlet a narráció katarziséra Ken Kesey *Száll a kakukk fészkére* című regényében és Milos Forman azonos című filmjében

„Ha élni merünk, az azt jelenti, hogy minden pillanatban meg merünk halni, de ugyanakkor azt is jelenti, hogy merünk megszületni. Vagyis átlépni a létezés egy újabb nagy szakadékaiba, ahol az, ami voltunk, meghal, hogy helyet adjon egy másoknak, egy megújult világképpel rendelkezőnek, elismerve, hogy több szintre kell eljutnunk a megvilágosodás előtti utolsó lépcső elérése előtt.”

ARNAUD DESJARDINS

A katarziszról

■ Szinte lehetetlen rekonstruálni azt a létállapotunkat, amellyel a kötélhíd szakadépartokat összekötő hágcsoin állva szembesülünk: a mélységnek a minket

magába rántó kitérülését – ami egyben a szakadék maga –, amelynek így a kötélhíd a részévé is avat. A katarzisz maga is egy lélegzetelállító mélység, ami a talpunk alatt tátong. Ken Kesey *Száll a ka-*